

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ (1980-2011)

Emek Aslı CİNEL¹

ÖZET

Bu çalışmada, ekonomik büyümenin belirleyici unsurları arasında yer alan sermaye birikimi, teknolojik gelişme, nüfus artışı, istihdam, beşeri sermaye, gelir dağılımı, enflasyon, işsizlik ve ithalata dayalı ihracat değerlerinin 1980-2011 döneminde ekonomik büyümeye katkısı incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada aynı zamanda Philips Eğrisi Analizi'nin ve Okun Kanunu'nun Türkiye ekonomisinde geçerliliği araştırılmıştır. Sonuç olarak 1980-1999 dönemi için Türkiye ekonomisinde Philips Eğrisi uyum gösterirken, 2000-2011 dönemi için Philips Eğrisi geçerli çıkmasına rağmen belirlilik katsayısı çok düşük olduğundan kesin bir sonuca varılamamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik oranı, ithalat, ihracat.

DETERMINANTS OF THE ECONOMIC GROWTH IN TURKEY (1980-2011)

ABSTRACT

The determinants of economic growth are the following: Accumulation of capital, technologic development, population increase, employment, human sources, income distribution, inflation, unemployment and amount of export depended on imports. In this article, the contributions to economic growth of the above-mentioned determinants are studied between the years 1980 and 2011 in Turkey. In addition, the validity of Philips Curve Analysis and Okun Law in Turkish economy is examined. The result is that between 1980 and 1999 Philips Curve in Turkish Economy is suitable; on the other hand for the 2000-2011 period Philips Curve acceptable but its certainty level is very low, therefore a reliable result can not be obtained.

Key Words: Economic growth, inflation, unemployment, import, export.

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ön plana çıkmıştır. Günümüzde de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ulaşılmaya çalışılan önemli bir araç olarak görülmektedir. Ekonomik büyüme, iktisat literatüründe genel olarak bir ülkenin milli gelirinde belli bir dönemde ortaya çıkan artış olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, ülke ekonomisinin temel değişkenlerinde kişi başına daha yüksek bir reel hâsıla sağlayacak şekilde genişlemeler olarak da tanımlanabilir. Ekonomik büyümeyi sağlayacak olan bu artışlar, bir ülkenin üretim ölçeğinin genişlemesi veya mevcut üretim potansiyelinin daha verimli hale getirilmesiyle sağlanabileceğinden dolayı, ekonomik büyüme sorunu uzun dönemde çözülebilecek bir sorundur. Buna bağlı olarak ekonomik büyüme ekonominin arz cephesi tarafından belirlenebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle bir ülkenin üretim olanakları eğrisinin yukarı doğru veya uzun dönem toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasına yol açan durumlar, ekonomik büyümenin konusunu oluşturmaktadır. Bu eğrilerdeki kaymaları sağlayacak durumlar, hükümetlerin, üretim faktörlerinin verimliliğini artırıcı politikalar veya fiziki sermaye stokunu artırıcı eğitim ve teknoloji politikaları ya da fiziki sermaye stokunu artırıcı alt yapı yatırımları olabilir. Bir ülkenin gayri safi milli hâsılası, gayri safi yurt içi hâsılası, safi milli hâsılası, kişisel gelir düzeyi, kişi başına kullanılabilir gelir düzeyi ve kişi başına milli gelir rakamı gibi değerleri ülkenin ekonomik büyüme düzeyi üzerinde etkilidir.

İlgili dönemde ekonomik büyümenin belirleyici unsurlarını ise sermaye birikimi, teknolojik gelişme, nüfus artışı, istihdam, beşeri sermaye, gelir dağılımı, enflasyon oranı ve işsizlik düzeyi temel olarak oluşturmaktadır. Kısa dönemde girdiler henüz

tam ve etkili istihdam edilemezken, ülkenin mal ve hizmet piyasalarındaki toplam talep artışları aracılığıyla kişi başına reel gelirden yükselmeler sağlanabilir. Bunda, özellikle hükümetlerin genişletici para, maliye, döviz kuru ve dış ticaret politikalarının etkisi de söz konusu olabilir.

1. Ekonomik Büyümenin Belirleyici Unsurları

1.1. Sermaye Birikimi

Sermaye birikimi, bir firma ya da ülkenin belirli bir dönemde üretebileceği mal ve hizmet toplamıdır. Ayrıca toplumun ürettiği değerlerin tümünü harcamayıp, bir kısmını sermaye mallarına ayırması da sermaye birikimi olarak adlandırılmaktadır. Sermaye birikimi stok büyüklüğüne göre, bu büyüklükte meydana gelen bir artış, yeni makine ve teçhizat alımı demektir. Sermaye birikiminin artmasına bağlı olarak büyüme de artacaktır.

Yatırım artışlarının Türkiye'de ekonomik büyümeye etkileri şu şekilde olmaktadır: Yatırımlar, ölçek ekonomilerinin ve artan getirinin temelini oluşturmaktadırlar. Ülkeye yeni teknolojinin sokulmasını sağlamaktadır. İnsanlara deneyim kazanma fırsatı vermektedir. Yeni çalışma alanları yaratmaktadır. Ülkelerin ekonomik büyüme seviyelerinin yükselmesi için, yeni yatırımların artması gerekmektedir, bunun için ise makroekonomik politikalarda istikrarın sağlanması, sosyal ve siyasi istikrarın sağlanması, bireylerin belirli ölçülerde tasarruf yapmaya özendirilmesi ve bu tasarrufların zamanla yatırımlara dönüşmesinin sağlanması gerekmektedir. Finansal sistemin gerçek görevini yerine getirmesi, üretim girdi maliyetlerinin azaltılması ve yatırımları kolaylaştırıcı kararların alınması da ekonomik büyüme seviyesinin yükselişinde belirleyici unsurlar

¹ Arş. Gör., Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, emekasli@yahoo.com

arasında yer almaktadır. Büyümenin iç finansman kaynaklarının, vergiler, sermaye piyasası, iç borçlanma, gönüllü bireysel ve kurumsal tasarruflar, enflasyonist finansman olduğu görülürken, dış finansman kaynaklarının ise doğrudan yabancı sermaye, yabancı portföy yatırımı, dış borçlar ve dış yardımlar olduğu göze çarpmaktadır.

1.2. Teknolojik Gelişme

Teknolojik gelişme yanında verimlilik artışını da getirmektedir. Yani, ileri teknoloji verimlilik artışı anlamına gelmektedir. Türkiye ekonomisi 1980-2011 dönemi içerisinde incelendiğinde istihdamın verimliliğe, verimliliğin de teknolojik gelişmeye bağlı olarak arttığı gözlenmektedir.

Dış ticarete rekabet gücü, ulusal servet birikimi ve ihracat artışı ile teknolojik gelişme arasındaki ilişki oldukça güçlüdür.

1.3. Nüfus Artışı ve İstihdam

Nüfus artışı ekonomide hem talep artışı hem de üretim sürecine katkıda bulunacak emek girdisi anlamına gelmektedir. Bu anlamda Türkiye ekonomisinin büyüme ve gelişme sürecine bakıldığında nüfus artışı ve istihdamın büyüme üzerindeki etkileri incelendiğinde artan işgücü talebinin, ücret farklılıklarını azaltarak, işçilerin teknik bilgilerinin gelişimine ve verimliliklerinin artmasına sebep olarak reel gelirlerinin artmasına yol açtığı gözlenmektedir.

Ülkenin ekonomik yönden gelişmişliğinin en önemli göstergelerinden birisi de mevcut nüfusun istihdam durumudur. İstihdam, üretim artışı veya azalışı gibi ya da etkin kaynak kullanımı gibi ekonomik etkiler gösterirken, diğer yönden toplumun psikolojisini etkileyecek önemli bir sosyolojik konudur. Ülkede işsizlik oranı ne kadar düşük ise ülkenin büyüme ve gelişmişlik düzeyi de o kadar yüksek olacaktır. Türkiye ekonomisinin büyüme rakamları yıllara bağlı olarak incelendiğinde işsizlik düzeyinin arttığı dönemlerde büyüme hızının azaldığı gözlenmektedir. İstihdam düzeyinin artmasına bağlı olarak büyüme hızı da artış göstermektedir.

1.4. Beşeri Sermaye

Ülke ekonomisinde üretime katılan bireyin sahip olduğu tecrübe, deneyim, bilgi ve beceri gibi olumlu değerler beşeri sermaye olarak kabul edilmektedir. Eğitim, sağlık, beyin göçü, nüfusun büyüklüğü gibi unsurlar beşeri sermayenin gelişmesini sağlayan olumlu değerlerdir. Ayrıca fiziki sermaye üzerindeki etkisi de oldukça yüksektir. Ülkemizde eğitim olanaklarının gelişmesi ve bunun sonucunda çalışan bireylerin eğitim seviyelerinin yükselmesi sadece üretim seviyesini artırmayıp, ekonomik büyüme oranında artış sağlamaktadır. Eğitimli insanların birbirleriyle iletişimlerin daha güçlü olması, yeni teknolojik gelişmelere ve gelişen çalışma ortamlarına daha rahat uyum sağlamaları, bilimsel ve teknik bilgileri iş hayatında uygulamaları ekonomide verimlilik artışına neden olmaktadır.

1.5. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımının adaletsizliği, işgücünün eğitim, sağlık ve beslenme gibi harcamaları azaltmakta, bunun sonucunda ise beşeri sermaye gelişimini engelleyerek, büyüme üzerinde etkili olmaktadır.

2. Türkiye’de 1980-2011 Dönemi Enflasyon ve Büyüme

Türkiye ekonomisinin tipik dışa kapalı ekonomilerin bütün

özelliklerini gösterdiği 1980’li yıllara kadar olan dönemde, büyüme ve sanayileşme politikalarının temelini ithal ikameci sanayileşme stratejisi oluşturmuştur. Bu strateji genel olarak 1970’li yıllara kadar başarılı olmuş ve enflasyon düşük seviyelerde seyretmiştir. Ancak ithal ikamesinin geliştirilmeye çalışıldığı 1970-1977 döneminde enflasyon oranı yükselmiş ve tek haneli rakamlardan çift haneli rakamlara ulaşmıştır. Ancak enflasyondaki artışın kaynağını talepteki canlılığa ve buna bağlı olarak büyümeye dayandırmak doğru değildir. İç talepteki canlılığın kaynağını oluşturan faiz oranları, reel ücretler ve tarım ticaret hadleri gibi öğeler, enflasyonun düşük ve ekonomik büyümenin hızlı olduğu 1960’lı yıllara göre, genel olarak büyük bir değişiklik göstermemiştir (Kunter ve Ulaşan, 1999, s.30).

Ekonomideki ve dolayısıyla ithalattaki hızlı büyümeye bağlı olarak 1970’li yıllar boyunca artan cari işlemler açığı, üçüncü plan döneminin sona ermesiyle birlikte sürdürülemez noktaya gelmiş ve 1978’de Türkiye ekonomisi ağır bir ekonomik kriz içerisine girmiştir. İthalattaki tıkanıklıklara bağlı olarak sanayi sektörü ciddi üretim darboğazlarıyla karşı karşıya kalmış ve üretimdeki düşüş enflasyonda ani ve hızlı artışlara neden olmuştur. Yapılan devalüasyonlarla ithalatın pahalılaştığı ve sanayi sektöründe maliyetlerin yükseldiği yüksek enflasyon ortamında ekonomik büyüme gerilemiştir. 1978-1980 yılları arasında kalan kriz dönemi sanayileşme ve iktisat politikaları açısından bir dönüm noktasıdır. Ekonomik krizden çıkmak amacıyla Ocak 1980’de uygulamaya konulan 24 Ocak Kararları, uzun dönemde sanayileşme ve büyüme sürecinde etkili olacak politika değişikliklerini gündeme getirmiştir. Bu kararların en önemli özelliği fiyatlama sürecinin tamamen piyasa güçleri tarafından belirlenmesi ve serbest piyasa koşulları altında ekonominin uzun dönemde dışa açılması gereğini gündeme getirmesidir. Ayrıca 1980’li yıllara üç rakamlı bir enflasyon oranıyla giren Türkiye ekonomisinde, enflasyonu aşağıya çekmek de bu programın önemli amaçlarından birisi olmuştur.

24 Ocak Kararları’nın genelde etkilediği 1981-1988 dönemi enflasyon ve büyüme çerçevesinde incelendiğinde, ilk üç yılda enflasyonun önemli ölçüde aşağı çekildiği görülmektedir. Enflasyondaki düşüşün başarısı, 24 Ocak Kararları ile reel ücretlerin ve tarım ticaret hadlerinin önemli ölçüde gerilemesi, bir başka deyişle iç talebin gelirler politikasıyla bastırılmasında yatmaktadır. Ayrıca yüksek faiz politikası da iç talebin bastırılmasında önemli bir rol oynamıştır (Kunter ve Ulaşan, 1999, s.33). İç talepte ortaya çıkan daralmaya, döviz kurlarındaki yüksek devalüasyonların eşlik etmesi, bu dönemde Türkiye’nin uluslararası rekabet gücünün artmasını sağlamış ve ekonomi 1982’den itibaren ihracata dayalı olarak bir büyüme kaydetmiştir (Boratav, 1987,s.52). Ancak, özellikle 1980’li yılların ilk yarısındaki büyüme planlı dönemden miras alınan kapasitenin yüksek oranlarda kullanılmasıyla sağlanmıştır. Öte yandan bu dönemde de ekonomi dış kaynaklara bağımlılığını sürdürmüş, faiz ve döviz kurlarındaki hızlı artışlar sanayi yatırımları için elverişsiz bir ortam yaratmıştır. Ayrıca, Türkiye ekonomisinde daima özel yatırımları teşvik edici bir role sahip olan kamu yatırımlarının 1980’li yıllarda daha önceki yılların tersine, özellikle altyapı, enerji ve inşaat sektörü olmak üzere sanayi sektörü dışına kayması, sanayi yatırımlarının karlılığını daha da azaltırken, ticaret ve inşaat sektörü gibi üretici olmayan hizmetler sektöründe karlılığı artırmıştır. Faiz oranlarının yüksek, reel ücretlerin düşük olduğu bir ekonomik ortam yatırımların doğal olarak sermaye yoğun sektörler yerine, emek yoğun sektörlerde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Kuşkusuz altyapıya ve enerji sektörüne yapılan yatırımlar sanayi sektörü yaratmıştır.

Ancak, kaynakların büyük ölçüde bu alanlara ayrılması, sanayi sektöründe 1970’li yılların sonlarına doğru ortaya çıkan kaynak darlığını azaltmamış, aksine daha da arttırmıştır.

1981-1983 yılları arasında büyük ölçüde kontrol altına alınan enflasyon, 1984’ten itibaren yeniden yükselmeye başlamıştır. Artan kamu açıkları nedeni ile hızlı parasal genişleme ve ücret dışındaki maliyet öğelerinde meydana gelen artışlar enflasyondaki yükselmenin kaynağını oluşturmuştur. Reel ücretlerde ve tarım ticaret hadlerinde meydana gelen gerileme nedeniyle iç talepte ortaya çıkan daralma 1983’ten itibaren artan kamu harcamalarıyla bir ölçüde ikame edilmiştir. Özellikle 1986 ve 1987 yıllarında kamu yatırımlarında önemli bir artış göze çarpmaktadır. Ayrıca, bu yıllarda tarımsal destekleme yeniden canlanmaya başlamış ve belediye hizmetleri de hızla genişlemiştir (Boratav, 1987, s.65). Enflasyonda meydana gelen yükselme, faiz oranlarının daha da yükselmesini sağlamış ve uluslararası rekabet gücünü koruyabilmek amacıyla hızlı kur ayarlamaları sürekli hale gelmiştir. Bir başka ifadeyle bu tarihten itibaren yüksek faizler ve hızlı kur ayarlamaları Türkiye ekonomisinde kronik bir özellik kazanmıştır.

Gerek yüksek faizler ve devalüasyonlar nedeniyle sermaye yatırımlarının maliyetinde meydana gelen artış, gerekse yüksek ve istikrarsız enflasyon ortamının yarattığı belirsizlik sanayi sermayesinin yatırım eğilimini büyük ölçüde törpülemiştir ve başta özel sektör yatırımları olmak üzere bu sektörde yapılan yatırımlar 1970’li yıllara göre önemli ölçüde gerilemiştir (Kunter ve Ulaşan, 1999, s.27). Özel sektör yatırımlarının gerilemesinde yüksek faiz ve enflasyon ortamı kadar, kredi önceliklerinin sanayi dışındaki sektörlerle verilmesi ve özellikle 1980’li yılların ortalarından itibaren hızla artan kamu açıklarını finanse etmek için kamu sektörünün finansal piyasalarda yüksek faizle borçlanması sonucunda, özel sektörün kullanabileceği kaynakların azalması da etkili olmuştur (Boratav ve Türkcan, 1993, s.82).

Türkiye’de iktisat politikaları açısından yeni bir döneme girildiği 1989’da, ekonomik büyüme hemen hemen durma noktasına gelmiş ve 1980 yılı hariç tutulursa 1960’tan beri enflasyon oranı en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu yılı iktisat politikaları açısından yeni ve önemli bir dönüm noktası yapan, “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar”ın, 11 Ağustos 1989’da Resmi Gazete’de yayınlanmasıdır. Bu kararlar sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış ve Türk Parası’nın konvertibilitesi üstü kapalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında 1989’da alınan 32 sayılı Karar, 24 Ocak Kararları’nın bir devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, aynı yıl işçi ücretlerinde meydana gelen çok hızlı artışlar ile tarımsal destekleme politikalarının hız kazanması, 24 Ocak Kararları ile gündeme gelen gelirler politikasının da sona erdiğini göstermektedir. Bu gelişmeler iç talepte önemli bir canlılığa ve kamu açıklarının hızlanmasına neden olmuştur. Ancak sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte, kısa vadeli sermaye girişleri artan kamu ve dış ticaret açıklarının finanse edilmesinde önemli bir kolaylık sağlamıştır. Ancak, kısa vadeli sermaye girişlerinin yüksek faiz haddi ile reel döviz kurunun değişmeyeceği beklentisine bağlı olması, zaten yüksek olan faiz oranlarının daha da yükselmesi sonucunu vermiştir.

Enflasyonun yüksek olduğu bir ortamda finansal liberalizasyona gidilmesi sonucunda faiz ve kur, reel hedeflere yönelik politika araçları olma özelliklerini yitirmişlerdir (Boratav ve Türkcan, 1993, s.86). Ayrıca, kısa vadeli sermaye girişleri rezervlerde

artışı ve dolayısıyla parasal genişlemeye neden olarak enflasyonist baskılar yaratmıştır. Rezervlerdeki artışı parasal genişlemeye yoluyla enflasyonist baskılar yaratmasını engellemek amacıyla Merkez Bankası’nın açık piyasa işlemlerine başvurması ise, faiz oranlarının daha da yükselmesi sonucunu vermiştir.

Yüksek faiz oranları özellikle 1990’lı yıllardan itibaren enflasyon beklentilerini üzerinde çok daha fazla etkili olmaya başlamıştır (Kunter ve Ulaşan, 1999, s.37). Döviz kurunun düşük tutulması ara ve sermaye malı ithalatının ucuzlamasını sağlamıştır. Bununla birlikte, yüksek faiz ve enflasyon ortamının sanayi sektöründeki yatırım ve teknoloji eğilimini çok büyük ölçüde törpülediği bir ortamda bu gelişmenin olumlu etkileri oldukça sınırlı kalmıştır. Ayrıca reel ücretlerdeki artışın, ithalattaki ucuzlamanın yarattığı maliyet avantajını fazlasıyla telafi ettiğini söylemek mümkündür. Gelirler politikasındaki gevşeme ile birlikte döviz kurunun düşük tutulmaya başlanması, tüketim malı ithalatını artırırken 1981-1988 yılları arasında büyük ölçüde ihracata dayalı olarak gelişme gösteren sanayi sektörünün uluslararası rekabet gücünü de önemli ölçüde azaltmıştır. Bu gelişmeler sonucunda dış ticaret ve cari işlemler açığı hızla büyümüştür. Yüksek faiz ve enflasyon ortamı kapasite artırıcı yeni yatırımları engellemiş ve bu koşullardan daha fazla yararlanan kesimler ticari ve mali sermaye ile faiz-rant geliri elde edenler olmuşlardır. Ekonominin iç tasarruflar yerine büyük ölçüde dış tasarrufları kullanarak gelişme gösterdiği bu yıllarda, ortaya çıkan en büyük risk ise kısa vadeli sermaye hareketlerinin yön değiştirmesi olmuştur.

O tarihe kadar ki en yüksek dış ticaret açığının 1993’te verilmesi, cari işlemler açığının önceki yıllara göre hızla artmasına neden olmuştur. Yüksek cari işlemler açığının rezervlerde erimeye neden olması devalüasyon beklentilerini arttırmıştır. Kriz, faiz oranlarının düşürülmeye çalışılması üzerine, ekonomik birimlerin dövizde yönelmesiyle başlamış, hızlı bir şekilde sermaye çıkışları yaşanmıştır. Finansal kriz, reel sektörü de hızla etkilemiş ve ekonomik büyüme gerilemiştir. Bu gelişmeler faiz ve enflasyon oranlarında çok hızlı artışlara neden olurken, reel ücretler tekrar gerileme sürecine girmiştir. Yüksek olan faizler 1993’ün sonunda düşürülmeye çalışılmıştır, ancak faiz oranı-kur dengesi bozulmuş, Türkiye ekonomisi tarihinin en büyük krizlerinden biriyle yüz yüze gelmiştir. Bu yüzden 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Kararları alınmıştır. Enflasyon hedefi gerçekleştirilememiş, enflasyonun daha da artmasına yol açılmış ve Türkiye ekonomisi tarihinin en büyük enflasyon oranları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu artışın sebepleri arasında; faizlerin ve döviz kurundaki yükselişin üretim maliyetlerini arttırması, döviz ve faizdeki artışın kamu açıklarına olan etkisinin hesaplanamamasından dolayı ekonomik pakete olan güvenin azalması ve sonuçta olumsuz beklentilerin oluşması sayılabilir.

1980-2011 yılları arasında kalan dönemde Türkiye ekonomisine ilişkin olarak yapılan gözlemler, enflasyonun büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Özellikle 1983’ten sonra enflasyonun büyüme üzerindeki olumsuz etkisi belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu yıldan itibaren enflasyon yüksek olduğu kadar istikrarsız bir yapıda sergilemiştir. Bir başka ifadeyle 1980’li yıllarla birlikte sürekli olarak yükselen bir enflasyon yaşanmıştır.

Özellikle finansal liberalizasyonun gerçekleştirildiği 1990’lı yıllarda enflasyon daha yüksek seviyelerde seyretmeye başlamıştır. Bu durum ekonomideki en büyük belirsizliği oluşturmuştur. Yüksek enflasyon, reel ücretlerde ve dolayısıyla

iç talepte gerilemeye neden olurken, kredi maliyetlerinin de çok yüksek oranlarda artmasını sağlamıştır. Gerek yüksek ve istikrarsız enflasyonun yarattığı belirsizlik ile yatırım maliyetlerindeki artış gerekse enflasyona bağlı olarak reel ücretlerde ve dolayısıyla iç talepte ortaya çıkan gerileme kapasite genişletici faaliyetleri engellemiştir. Bu durum kısa dönemden ziyade uzun dönemli ekonomik büyüme dinamiklerini olumsuz yönde etkilemiştir. Yüksek ve dalgalı seyir izleyen enflasyon ile birlikte ekonomik birimlerin gelecekle ilgili öngörü süresi 1980 öncesi döneme oranla önemli ölçüde gerilemiştir.

3. Philips Eğrisi Analizi'nin 1980-2011 Dönemi'nde Türkiye Ekonomisi'nde Geçerliliği

Bir ekonomide işsizliği azaltmak amacıyla yönelik olarak alınan toplam talebi artırıcı önlemler enflasyon oranını yükseltmekte, aksine enflasyon oranını düşürmek için alınan önlemler de işsizliği artırmaktadır. Bu durum, ekonomiyi yönetenleri bir ikileme karşı karşıya bırakmaktadır. Phillips Eğrisi bir ekonomide işsizliği azaltmak için alınacak önlemlerin nominal ücretleri yükselttiğini, aksine işçi ücretlerinin düşmesi durumunda (toplam talebi azaltıcı önlemler nedeniyle) da işsizliğin arttığını ortaya koymaktadır. Kısa dönem Phillips Eğrisi; beklenen enflasyon ve doğal işsizlik oranı sabitken, enflasyon oranı ve işsizlik oranı arasındaki ters yönlü ilişkiyi göstermektedir. Uzun dönem Phillips Eğrisi; beklenen enflasyon ve gerçekleşen enflasyon oranları birbirine eşit olduğu zaman enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi gösteren bir eğridir. Uzun dönem Phillips Eğrisi doğal işsizlik oranı düzeyinde çizilecek dik bir doğru ile gösterilebilir. Phillips Eğrisi, enflasyon ve işsizlik arasındaki ters ilişkiden bahsetmektedir. Bu yaklaşım yüksek enflasyonun düşük işsizlik oranının oluşmasına katkıda bulunarak ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini varsayar. Türkiye ekonomisinin tipik dışa kapalı ekonomilerin bütün özelliklerini gösterdiği 1980'li yıllara kadar olan dönemde, büyüme ve sanayileşme politikalarının temelini ithal ikameci sanayileşme stratejisi oluşturmuştur. 24 Ocak Kararları'nın genelde etkilediği 1981 -1988 dönemi enflasyon ve büyüme çerçevesinde incelendiğinde, ilk üç yılda enflasyonun önemli ölçüde aşağı çekildiği görülmektedir. Artan kamu açıkları nedeni ile hızlı parasal genişleme ve ücret dışındaki maliyet öğelerinde meydana gelen artışlar enflasyondaki yükselmenin kaynağını oluşturmuştur. Türkiye'de 1988-2000 döneminde enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasında Phillips Eğrisi'nin ifade ettiği gibi ters yönlü bir ilişki vardır ama bu ilişki oldukça zayıftır.

2001 Krizi sonrası uygulanan IMF destekli ekonomik programlar ve hükümetin cari açığı, enflasyon yerine büyük özelleştirme gelirleri ve dış borç ile finanse etme kararlığı son beş yılda enflasyonun hızlı bir şekilde tek haneli rakamlara düşmesini sağlamıştır. Bu dönemde indirilen enflasyonun sonucu olarak işsizlik oranlarında yükselme olmuştur (Turkan ve Tümer, 2010, s.78). 2001 Krizi'nden sonra yaklaşık % 10 seviyesinde seyreden işsizlik oranları son yaşanan küresel finansal kriz ile birlikte sıçrama yapmış ve 2009 sonunda % 14 olarak gerçekleşmiştir. İç ve dış talebin düşmesi ile birlikte enflasyon hızla gerilemeye devam etmiştir. 2000'e kadar olan dönemde, yaşanan her krizden sonra ise enflasyon artışının yanı sıra işsizlik oranlarının da hızla artması ve yapışkanlık göstermesi, bazı yıllar için stagflasyon yaşanılmasına neden olmuştur. Bu ise Phillips Eğrisi'nin işsizlik ve enflasyon arasında kurduğu ilişki ile tam tersi bir durum yaratmıştır. Bu sebeple 1989-1999 döneminde Türkiye ekonomisine ilişkin Phillips Eğrisi uyum göstermemiştir. 2000'den

sonra ise uygulanan enflasyon hedeflemesi rejiminin başarılı olması, son yaşanan küresel finansal krizin yaratmış olduğu talep eksikliği sonucu enflasyonda yaşanan düşüş ve yaşanan krizlerden sonra işsizlik oranlarının iyice yükselip yüksek seviyelerde yapışkanlık göstermesinden dolayı, 2000-2009 döneminde Phillips Eğrisi Türkiye ekonomisine uygulanabilmiştir.

Türkiye ekonomisi incelendiğinde, enflasyon ve işsizlik oranlarının ters ilişkili olduğu gözlenmektedir. Enflasyonun artması ile düşüşe geçen işsizlik oranı aynı zamanda ülkeye iş gücü olarak yansımakta ve toplam üretimde artışa yol açmaktadır. Türkiye'de dönemler incelendiğinde, 1988 yılına kadar olan dönemdeki enflasyona veya üretime olan devlet müdahaleleriyle, analizdeki ters orantı işlevinin Türkiye ekonomisinde doğru sonuçlar vermediği gözlenmektedir. Genel olarak baktığımızda Türkiye'de Phillips Eğrisi'nin 1989 - 1999 döneminde geçersiz olduğu görülmektedir. 2000 - 2009 döneminde ise geçerli olmasına rağmen belirlilik katsayısı çok düşük olduğundan kesin bir sonuca varılamamaktadır.

1988 sonrası döneme bakıldığında 1994'te dış borç açığı nedeniyle oluşan krizin etkilerini analize dâhil etmediğimizde Phillips Eğrisi'nin ters orantı ilişkisinin geçerli olabileceğini söyleyebiliriz. Özellikle 2001 krizi sonrası enflasyona olan devlet müdahalesinin enflasyonu %10'un altına kadar çektiği fakat bunun etkilerinin işsizlik oranları üzerinde yükselişe sebep olduğu açıktır. Phillips Eğrisi kısa dönemde uygulanabilir sonuçlar vermesine rağmen uzun dönemde işsizlik oranının doğal işsizlik oranına ulaşacağı görüşünden dolayı grafik üzerinden de gözleneceği üzere yanlış sonuçlar vermektedir.

Türkiye ekonomisi için tahmin edilen Phillips Eğrisi sonuçları, Türkiye'de uygulanacak anti-enflasyonist politikaların, sadece geçmiş dönem enflasyonunu değil aynı zamanda gelecek dönem için beklenen enflasyonu da göz önünde bulundurmak gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu şekilde, oluşturulacak makroekonomik politikalar sadece para arzı, faiz oranı, bütçe açığı ve faiz dışı fazla gibi dışsal olarak belirlenmiş hedefleri gerçekleştirme temelinde değil aynı zamanda bu hedeflerin, bireylerin enflasyonist beklentilerinin yönlendirilmesi amacıyla kullanılması temeline de dayanmalıdır.

Son iki yıldır Türkiye'de uygulanan örtük enflasyon hedeflemesi rejiminin başarısı sadece parasal ve mali büyüklüklerin, önceden hedeflenen biçimde gerçekleştirilmesine değil aynı zamanda politika uygulayıcılarının, uygulanan politikaların sürdürülmesi niyetine de dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'de uygulanan/uygulanacak anti-enflasyonist politikaların başarı şansı, politika uygulayıcılarının beklentileri yönlendirmedeki başarısına dayanmaktadır. Bunun yanı sıra 2002'den bu yana hem enflasyondaki düşüşün hem de yüksek büyüme oranlarının birlikte gerçekleştiği Türkiye ekonomisinde, 2001 Krizi'nden sonra uygulanmaya başlanan ve uygulanmaya devam eden Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın getirdiği bazı sonuçlar vardır. Merkez Bankası'nın bağımsızlığı, mali disiplin ve diğer yapısal yenilikler, enflasyonist beklentilerin yönlendirilmesinde politika uygulayıcılarına avantaj sağlamakta, programın sürdürülmesine yönelik kararlılık enflasyondaki düşüşü beslemekte aynı zamanda yüksek büyüme oranlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla krizin aşılması ve daha sonra enflasyon hedeflemesi rejimi ile enflasyonun düşürülmesi ve borç stokunun oransal olarak düşürülmesi temeline dayanan programın terk edilmesi veya mali disiplin veya yapısal reformlardan vazgeçilmesi, Türkiye için beklentilerin kötüleşmesi anlamında

tekrar enflasyonda bir yükseliş ve mevcut kazanımların kaybedilmesi anlamına gelecektir.

4. Türkiye Ekonomisi’nde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki İlişki (Okun Kanunu)

İşsizlik, Türkiye ekonomisinin her dönemde en önemli sorunlarından biri olma özelliğini taşımaktadır. Bu nedenle Türk iktisat politikası stratejileri belirlenirken işsizlik sorunu, sosyal yönünün de önemi ile birlikte diğer ekonomik sorunlar yanında ayrı bir yere sahip bulunmaktadır. İşsizlik, hem ekonomik hem de sosyal etkileri bulunan çok yönlü bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşsizlik, bir ülkenin ekonomik yapısından doğmakta ve ekonomik yapı da gelişmiş veya az gelişmiş ülke ekonomisi olma durumuna göre işsizliği farklı nedenlerle meydana getirmektedir. Az gelişmiş ülkelerde, daha çok sermaye yetersizliğinden, gelişmiş ülkelerde de teknolojik ilerleme nedeni ile işsizlik oluşmaktadır. İstihdam ancak ekonomik büyüme hızı ile yükseltilebilmektedir düşüncesi çok yaygın olmakla birlikte kısmen veya büyümenin içeriğine göre doğruluk kazanmaktadır.

Türkiye’nin 1980’de başlayan dış dünyaya açılması ve diğer ülkelerle olan bütünleşme sürecinde atılan ciddi adımlar sonucu Türkiye, çok da istikrarlı bir yapı sergilemese de, büyüme eğilimine girmiştir. Özellikle bu dönemde enerji, telekomünikasyon ve ulaştırma sektörlerine yapılan altyapı yatırımları, bu büyüme eğiliminin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bununla beraber, 1994’te yaşanan ekonomik krize kadar devam eden bu büyüme trendinin, işsizlik sorununun çözümünde tek başına yeterli olmadığı görülmektedir (Ataman, 2003, s.45). Kimi iktisatçılar bu durumu “istihdam yaratmayan büyüme” olarak adlandırmaktadır. Bu yüzden, istihdam edilebilirliği arttıran ve istihdam olanaklarını geliştiren aktif işgücü piyasası politikalarının uygulanması, bu dönemde önem kazanmıştır.

İşsizlik oranı, 1990’ların başında bahsedilen büyüme trendine rağmen %8 ile %9 seviyelerinde seyretmiştir. 1994’te yaşanan krizde yaşanan daralmanın ardından tekrar görülen ekonomik büyüme, önceki dönemden farklı olarak işsizlik oranlarının düşmesini sağlamıştır. İşsizlik oranı, 1994’ten 1996’a kadar geçen sürede yaklaşık %2’lik bir düşüş sergilemiştir. Fakat işsizlik rakamlarındaki bu alçak seviyeler, 1999’daki %6,1’lik küçülmeye kadar devam edebilmiştir. 1999’daki bu ekonomik küçülme, işsizlik oranını bir önceki yılda gözlenen %6,9 seviyesinden %7,7 seviyesine çekmiştir. Bununla birlikte, kriz sonrası dönemde uygulamaya konan ekonomik istikrar programı ve ekonominin etkin bir yapıya kavuşmasını sağlayan yapısal reformlarla beraber Türkiye ciddi bir değişim yaşamış, Türk ekonomisi de büyüme sürecine girmiştir. Ama bu büyüme sürecinin işsizlik oranlarına olumlu olarak yansımadağı rakamlara bakıldığında daha net anlaşılacaktır. Türk ekonomisi 2001’de derin bir krizle karşı karşıya kalmış ve işsizlik oranı, 2000-2002 arasındaki bu dönemde %6,5 seviyesinden %10,3 seviyesine doğru çok ciddi bir sıçrama yaşamıştır.

İşsizlik oranlarında 2002-2007 arasında çok fazla değişim gerçekleşmemiş, 2006’daki %9,9’luk oran, bu süre içerisinde gözlenen minimum işsizlik oranı olmuştur. Bu durum, 2001’de yaşanan krizle beraber yükselen işsizlik oranının kronik bir hale geldiğinin en önemli göstergesidir. Türkiye bu dönemde de daha önce belirtilen “istihdam yaratmayan büyüme” sürecine kaldığı yerden devam etmiştir.

ABD’de 2007’de patlak veren ve 2008 yazından itibaren diğer ülke ekonomileri üzerinde depremin etkisi yaratan küresel kriz, Türk ekonomisini de ciddi biçimde etkilemiştir. İç ve dış talepte yaşanan ani düşüşlerle beraber ortaya çıkan üretim düşüşü, ekonominin hızlı bir şekilde küçülmesine neden olmuştur. Dünya çapında yaşanan bu krizin, işgücü piyasası üzerindeki muazzam etkisi açıkça görülebilir. 2008’de %11 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, bir sene içerisinde %3 gibi çok yüksek bir artış göstererek %14 seviyesine çıkmıştır.

Tablo 1: Türkiye’de 1980-2011 Dönemine Ait Enflasyon Oranları (TÜFE)

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)	Yıllar	Enflasyon Oranı (%)
1980	93,7	1996	79,8
1981	27,1	1997	99,1
1982	26,3	1998	69,7
1983	37,1	1999	68,8
1984	49,7	2000	39
1985	44,2	2001	68,5
1986	30,7	2002	29,7
1987	55,1	2003	18,4
1988	75,2	2004	9,3
1989	68,8	2005	7,7
1990	60,4	2006	9,7
1991	71,1	2007	8,4
1992	66	2008	10,1
1993	71,1	2009	6,5
1994	125,5	2010	6,4
1995	76,9	2011	7,2

Tablo 2: Türkiye’de 1980-2011 Dönemine Ait İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranı (%)	Yıllar	İşsizlik Oranı (%)
1980	8,1	1996	6,3
1981	7,1	1997	6,8
1982	7	1998	6,9
1983	7,7	1999	7,7
1984	7,6	2000	6,5
1985	7,1	2001	8,4
1986	7,9	2002	10,3
1987	8,3	2003	10,5
1988	8,4	2004	10,3
1989	8,7	2005	10,3
1990	8	2006	9,9
1991	8,2	2007	9,9
1992	8,5	2008	11
1993	8,9	2009	14
1994	8,5	2010	11,9
1995	7,3	2011	11,2

Tablo 3: Türkiye’de 1980-2011 Dönemine Ait Büyüme Oranları

<u>Yıllar</u>	<u>Büyüme Hızı (%)</u>	<u>Yıllar</u>	<u>Büyüme Hızı (%)</u>
<u>1980</u>	<u>-2,8</u>	<u>1996</u>	<u>7,1</u>
<u>1981</u>	<u>4,8</u>	<u>1997</u>	<u>8,3</u>
<u>1982</u>	<u>3,1</u>	<u>1998</u>	<u>3,9</u>
<u>1983</u>	<u>4,2</u>	<u>1999</u>	<u>-6,1</u>
<u>1984</u>	<u>7,1</u>	<u>2000</u>	<u>6,3</u>
<u>1985</u>	<u>4,3</u>	<u>2001</u>	<u>-9,5</u>
<u>1986</u>	<u>6,8</u>	<u>2002</u>	<u>7,9</u>
<u>1987</u>	<u>9,8</u>	<u>2003</u>	<u>5,9</u>
<u>1988</u>	<u>1,5</u>	<u>2004</u>	<u>9,9</u>
<u>1989</u>	<u>1,6</u>	<u>2005</u>	<u>7,6</u>
<u>1990</u>	<u>9,4</u>	<u>2006</u>	<u>6</u>
<u>1991</u>	<u>0,3</u>	<u>2007</u>	<u>4,7</u>
<u>1992</u>	<u>6,4</u>	<u>2008</u>	<u>1,1</u>
<u>1993</u>	<u>8,1</u>	<u>2009</u>	<u>-4,7</u>
<u>1994</u>	<u>-6,1</u>	<u>2010</u>	<u>9,2</u>
<u>1995</u>	<u>8,1</u>	<u>2011</u>	<u>8,8</u>

Türkiye ekonomisi 1980-2011 dönemi içerisinde incelendiğinde ekonominin daima büyüme eğiliminde olduğu fakat sürdürülebilir bir büyümenin sağlanamadığı ve işsizlik sorununun da önlenemediği görülmektedir. Türkiye ekonomisinde sürdürülebilir bir büyümenin sağlanamamasının ve işsizlik sorununun giderilememesinin birçok ekonomik ve sosyal nedeni bulunmaktadır.

Türkiye ekonomisinde işsizlik, iktisadi büyümeyi etkileyen faktörler içinde yer almakta fakat iktisadi büyümenin yüksek veya düşük oranda gerçekleşmesi işsizliğin oluşmasında veya işsizliğin önlenmesinde her hangi bir etkiye sahip bulunmamaktadır. Bu durum bize özellikle son yıllarda Türkiye ekonomisinde büyüme oranının yüksek seviyede gerçekleşmesine rağmen işsizlik oranında gerçekleşen yüksek oranları açıklamaktadır. Bir başka ifade ile işsizlik oranında gerçekleşen yüksek seviyenin nedenlerinin büyüme oranı ile ilişkisinin bulunmadığını işsizliğin oluşmasının başka faktörlere bağlı bulunduğunu açıklamaktadır. Bu durum Türkiye ekonomisinde yüksek büyüme oranı gerçekleştirerek işsizliği önleme amaçlı uygulanan iktisat politikalarının yanlışlığını ortaya koymaktadır. Çünkü Türkiye ekonomisinde gerçekleşen iktisadi büyüme sermaye-yoğun bir büyüme olup üretimde emek-sermaye bileşim yüzdesi de sermaye lehine gerçekleşmektedir. Böyle bir gelişme aynı zamanda üretimde teknolojinin etkisinin yüksek seviyede görülmesine bağlı bulunmaktadır. Bu teknolojiye uygun emek arzının Türkiye’de olmaması da işsizlik oranı üzerinde etkili olumsuz bir etkiye neden olmaktadır. Burada göz ardı edilen önemli nokta ise beşeri sermayenin iktisadi büyüme ile arasındaki ilişkidir. Türkiye’deki beşeri sermaye yatırımlarının yetersiz olması ve bu yatırımları artırıcı politikaların geliştirilmemesi iktisadi büyüme ve dolaylı olarak da işsizlik üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır.

Türkiye’de reel yatırımlar hızlı nüfus artışı ile birlikte son yıllarda artış göstermesine rağmen, reel yatırımların bu nüfus artışını

karşılatabilecek miktara yükselememesi, işgücüne katılma oranını arttıramamıştır. Bir başka ifade ile Türkiye’deki nüfus miktarı artmakta aynı zamanda işsizlik oranı da yükselmekte yani iktisadi büyüme emek arzı fazlalığını masdedememektedir. Bu masdedememenin en önemli nedeni ise yukarıda belirtilen beşeri sermaye yatırımlarının yetersizliği, emeğin üretimdeki verimlilik artışının sağlanamaması ve emeğin beşeri olarak niteliğinin arttırılamamasıdır. Bunun başlıca sorumlusu uygulamaya konan güçlü ekonomiye geçiş programıdır. Programın niceliği büyüme ve istihdamdan öte fiyat istikrarını sağlamak, buna bağlı olarak oluşacak ekonomik istikrarın diğer hedefleri gerçekleştirmeye yardımcı olacağı düşünülmüştür (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s. 32). Bu düşünce son otuz yılda yaşanan yüksek enflasyonu makroekonomik istikrarsızlığın temel nedeni olarak almaktadır. Dolayısıyla literatürde büyüme işsizlik bağı burada kopmaktadır. Program enflasyonu düşürmede ve bunun yarattığı olumlu etki sonucu yüksek büyüme oranını yakalamada başarılı olmuştur. Fakat bu büyüme “istihdamsız bir büyüme” sergilemiştir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s. 38).

İkinci olarak programla birlikte hem IMF, hem de AB sürecinin Türkiye ekonomisinde yapısal değişimleri zorlamasıdır. Özellikle tarım sektörüne dönük yapısal reformlar, istihdamın büyük bir kısmını bünyesinde barındıran bu sektörden kentlere, sanayi ve hizmetler sektörüne kaymaya zorlanmıştır. Zira bu sektörde açık işsizlik yok denecek kadar düşük olmasına karşın, istihdam edilenlerin oranı son derece yüksek ve gizli işsizlik oldukça fazladır. Bir anlamda tarım sektöründeki bu değişim sonucu gizli işsizlik açık işsizlik haline gelmiştir. Ayrıca sanayi ve hizmetler sektörünü yeni istihdam yaratma kapasitesinin yeterli olmaması ve tarım sektöründen açığa çıkan işgücünün bu sektörlerin talep ettiği niteliklerden yoksun olması işsizlik oranlarının düşmesini engellemiştir.

Her şeyden önce Türkiye genç bir nüfusa sahiptir. Nüfusun üçte biri çalışma çağının altında, geri kalan üçte ikilik kısmın da yarısı istihdam edilmektedir. “Fırsat penceresi “ (İzmen vd., 2005, s. 84) olarak nitelendirilen genç nüfusa sahip olma Türkiye’de birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Mevcut durumda dahi Türkiye’nin bu genç nüfusu istihdamı için çok büyük bir kaynağa ihtiyacı vardır. Dolayısıyla işsizliğin altındaki bir başka neden de budur. Ayrıca son dönemde sermaye faktörüne karşın emek faktörü üretkenliğindeki yüksek artışında bunda etkili olduğu tartışılmaktadır. Ancak bu üretkenlik artışının nasıl olduğu önemlidir. Sağlıklı ve istenen verimlilik artışı öncelikle ve özellikle yatırımlara dayanan, teknolojik gelişme içeren, nüfus artışı üzerinde istihdam yaratan bir artış olmalıdır. Oysa Türkiye ekonomisi ileri teknoloji ve nitelikli emek gerektiren sektörlerde üretim artışı gerçekleştirememektedir. Buna ilaveten emek faktörünün verimliliği ağırlıklı olarak düşük reel ücretlere dayanmaktadır.

Son olarak ekonomik büyümenin istihdam yaratamamasının bir nedeni de 2001 sonrası yaşanan olumlu gelişmelere rağmen üreticilerin kriz sendromu nedeniyle talepte meydana gelen artışın kalıcı olduğundan emin olamayarak dikkatli davranmaları gösterilebilir (Ercan, 2005, s. 173).

Türkiye ekonomisindeki iktisadi büyüme politikaları, beşeri sermaye yatırımlarını dikkate alarak geliştirilip reel anlamda ekonominin büyümesine yönelik olmalıdır. Ancak bu tür iktisat politikalarının uygulanması ile sürdürülebilir bir iktisadi büyüme sağlanabilecek ve işsizlik oranı düşük seviyelere inebilecektir.

Büyümenin işsizlik oranını azaltıcı etkisi ilk defa Arthur M. Okun’un 1962’de yayımlanan makalesiyle ortaya atılmıştır. İktisat literatürüne Okun Kanunu olarak giren bu yaklaşım, reel (çıktı) büyüme oranlarıyla işsizlik oranı arasında negatif bir ilişkinin varlığı üzerinde durmaktadır. Okun Kanunu kısaca, yüksek büyüme oranlarının işsizlik oranını azalttığı, düşük ya da negatif büyüme oranlarının ise işsizlik oranını arttırdığı tezine dayanmaktadır.

Okun Kanunu’nun Türkiye ekonomisi için geçerli olup olmadığı konusunda yapılan ampirik uygulamalar genellikle ilişkinin simetrik olduğu varsayımına dayanmaktadır. Simetrik ilişkide, devrevi (konjonktürel) dalgalanma boyunca oluşan genişleme ve daralma dönemlerinde reel çıktının işsizlik üzerindeki mutlak etkisinin aynı olduğu kabul edilmektedir. Oysa son dönem çalışmalarda, daralma dönemlerinde reel çıktının işsizliği artırıcı etkisi ile genişleme dönemlerinde reel çıktının işsizliği azaltıcı etkisinin aynı olmayabileceği bulgusu elde edilmiştir. Okun ilişkisinde asimetriyi ifade eden bu bulgu iktisat teorisi ve politikası açısından farklı sonuçlara neden olabilmektedir.

Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmada okun katsayısının simetrik olup olmadığı uzun dönem itibarıyla araştırılmıştır. Elde edilen genel bulgu Türkiye ekonomisi için Okun katsayısının (ilişkinin) asimetrik olduğu şeklindedir. Bu bulgu, reel çıktının genişleme döneminde işsizliği azaltma etkisi ile daralma döneminde işsizliği artırma etkisinin aynı olmadığı ve iktisat politikası ayarlamalarının bu sonucu dikkate alması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

5. Türkiye’de Ekonomik Büyüme (1980-2011)

Türkiye’de 1970’li yıllarda sabit kur düzeninin terk edilmesinin ardından petrol fiyatlarının yükselmesiyle yaşanan bunalım ve enflasyon dalgasından sonra, ABD ve İngiltere’de yeni iktidarlar Keynesci, refah devletçi politikaları terk ederek neoliberal bir strateji benimsediler. ABD’nin yönlendirmesiyle uluslararası kuruluşlar da uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasını ve ülkelerin iç uygulamalarında piyasa süreçlerine daha fazla ağırlık verilmesini talep etmeye başladılar. Böylece Keynesci ve ithal ikameci stratejiler terk edilirken dünya ekonomisi yeni bir küreselleşme dönemine girmiş oldu. Dünya ölçeğinde ülkelerin GSYİH’larının gösterdiği eğilimlere bakıldığında, 20. yüzyılın son çeyreğinde iktisadi büyümenin yavaşladığı, Güneydoğu ve Doğu Asya gibi başarılı örneklerin varlığına karşılık, Afrika, Güney Amerika ve Ortadoğu’da pek çok ülkenin ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığı, bu bölgelerde büyümenin çok yavaşladığı, hatta kişi başına gelirlerde gerilemenin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bir önceki dönemde gelişen bölgelerin hemen hepsi büyüme eğilimini yakalayabilmişken, yeni dönemde küreselleşmeye ayak uydurabilenlerle ayak uyduramayanlar arasında önemli farklılıkların ortaya çıktığı uluslararası düzenin kurallarına, küreselleşmeye ayak uyduramamanın maliyetinin arttığı görülmektedir. Dünya ölçeğindeki veriler, 20. yy’ın üçüncü çeyreğinde düşük gelirli ülkelerle yüksek gelirli ülkeler arasındaki farkın yavaş da olsa kapanma eğilimi içinde olduğunu göstermekteydi. Ancak, son çeyrek yüzyılda bu eğilim ortadan kalkmış, Güneydoğu ve Doğu Asya dışındaki düşük gelirli ülke ve bölgelerle yüksek gelirli ülke ve bölgeler arasındaki fark tekrar açılmaya başlamıştır (Madison, 2001, s.102).

Türkiye, 1970’lerden itibaren siyasal yapıların zayıflığı ve istikrarsızlığı nedeniyle küreselleşen dünyaya ayak uydurmakta ve istikrarlı büyüme için gerekli önlemleri almakta zorlanmıştır. Türkiye ekonomisi, 1980 sonrasında dışa açılmaya başlamış

ve ihracatta önemli artışlar sağlanmıştır. Ancak 90’larla beraber tekrar ortaya çıkan koalisyon hükümetleri uzun vadeli iktisat politikaları izlemede ve bütçe disiplini sağlamada başarılı olamamışlardır. Bütçe disiplininin kaybolması ve bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi stratejisi yolsuzluklarla birleşince ortaya çok büyük bir iç borç yükü çıkmıştır. Yine bu dönemde bütçe denkliliği henüz sağlanmadan sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması, iktisadi dalgalanmaları arttırmış ve 1990 sonrasında Türkiye iç ve dış kaynaklı dört büyük iktisadi krizle (1994,1999, 2000, 2001) karşı karşıya kalmıştır. 1990’ların ortalarından itibaren Türkiye artık özerk iktisat politikaları izleme gücünü de yitirmiştir. Mali sorunların da etkisiyle eğitime ayrılan kaynakların giderek azaltılması, uzun vadede politika seçeneklerini ve daha ileri teknolojilerin devreye sokulma şansını sınırlandırmıştır (Pamuk, 2007, s.11).

Türkiye ekonomisi 2001’de yaşanan derin bunalımdan sonra devreye sokulan ve mali disiplini öne çıkaran programın da katkısıyla önemli ölçüde toparlanmıştır. Yıllık enflasyon hızı otuz yıl sonra ilk kez %10 düzeyine çekilirken, kişi başına GSYİH 2001’de %10’dan fazla düştükten sonra 2005’e kadar %20’nin üzerinde artmıştır. Avrupa Birliği sürecinin de ilerlemesiyle ilk kez ciddi düzeyde dolaysız yabancı sermaye girişi başlamıştır. Ancak bu toparlanmanın şimdiye kadar sınırlı oranda istihdam oluşturduğunu da vurgulamak gerekir. Kent kesiminde işsizlik 2005’te %13’ün üzerinde kalırken, tarım kesimi çok sayıda az eğitimli ve düşük gelirli kişi barındırmaktaydı. Son çeyrek yüzyılda Türkiye ekonomisindeki en önemli gelişmelerden biri, ihracata yönelik stratejinin benimsenmesiyle birlikte, sanayileşme sürecinin Anadolu’ya yayılmasıdır. Mamul mal ihracatı Anadolu Kaplanları olarak anılan Gaziantep, Denizli, Kayseri, Malatya, Konya, Çorum ve diğer kentlerin son dönemde önemli birer sanayi merkezi haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye’nin toplam ihracatında mamul malların payı %90’ın üzerine çıkarken, bu kentler küçük ve orta ölçekli aile işletmeleri ve düşük ücretli, önemli bir bölümü sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan iş güçleriyle tekstil, gıda ve giderek diğer emek yoğun dallardaki ihracatta önemli pay sahibi olmaya başladılar. Bu süreci, 1930’lardaki devletçilik ile 1960’lar ve 1970’lerdeki özel sektörün başını çektiği ithal ikamesinden sonra Türkiye’nin sanayileşmesinde üçüncü aşama ya da dalga olarak nitelendirmek mümkündür. Marmara Bölgesi merkezli sanayileşme 1970’lerde korumacılık sayesinde ilerlerken dönemin sanayicileri Ortak Pazar’a katılmak konusunda istekli değillerdi. 1980’ler sonrasında devlet desteği olmadan, büyük ölçüde kendi yağlarıyla kavrularak ihracata yönelen Anadolu Kaplanları ise sanayiciler ekonominin dışa açılmasına ve Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecine daha olumlu bakmaktadırlar. Özetleyecek olursak, Türkiye’de kişi başına üretim ve gelir ya da satın alım gücü 1820’den günümüze kadar yaklaşık on kat artmıştır. Tarihte bundan önceki hiçbir dönemde böylesine hızlı bir büyüme eğiliminin söz konusu olmadığı bilinmektedir. Ancak aynı süre içinde dünyanın tüm bölgelerinde gelirler yükselme eğilimi içinde olduğundan, Türkiye’nin büyüme sicilinin karşılaştırmalı olarak da incelenmesi gerekmektedir (Pamuk, 2007, s.14).

Türkiye’nin 20. yüzyıldaki iktisadi büyüme sicilinin gelişen ülkeler içinde daha başarısız kalan Güney Amerika, Afrika ve Ortadoğu bölgelerine kıyasla daha olumlu olduğu söylenebilir. Buna karşılık İkinci Dünya Savaşı sonrasında “iktisadi mucize” yaratan İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkeleriyle ya da Japonya ve Güney Kore ile karşılaştırıldığında,

Türkiye'nin benzeri büyüme hızlarını yakalayamadığı açıkça görülmektedir.

Son dönemde iktisadi büyüme ile çok daha fazla ilgilenmelerine karşın iktisadi büyümenin sınırlarının bugün iktisatçılar tarafından çok iyi anlaşıldığı söylenemez. Ayrıca ülkelerin kaynaklarındaki ve toplumsal, siyasal koşullarındaki farklılıklar nedeniyle, uygulanacak politikalarda önemli ayrımlar ortaya çıkabilmektedir. Yine de gelişen ülkelerin yakın geçmişteki deneyimlerinden çıkarılabilecek önemli dersler bulunmaktadır, özellikle son elli yılda büyüme hızlarının daha yüksek olarak gerçekleşmemesinin ardındaki en önemli nedenler ve Türkiye'nin en önde gelen eksikleri araştırılmalıdır. Büyüme hızı değerlendirilirken bunun düzenli olup olmadığına ve nereden kaynaklandığına da bakmak gerekir. İstenen, düzenli ve kendini besleyen ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Türkiye'de yıllık büyüme hızları (GSYİH artışı olarak) son on yılda eksi % 7.5 ile artı %8.9 gibi geniş bir aralıkta dalgalanmıştır. Kriz yıllarının ertesinde ve cari açığın genişlediği dönemlerde yüksek büyüme hızları hesaplanmaktadır. Gerçekten, 2001 Krizi'nde Türkiye ekonomisi küçülmüş, ertesi yıl olan 2002'de ise büyümüştür (Pamuk, 2007, s.15). Yine 2009'da küçülen ekonominin 2010 yılında büyüdüğü açıklanmıştır. Bu sonuçlar, büyüme hızı hesaplarında baz ya da aritmetiğin etkisini somut biçimde ortaya koymaktadır. Büyüme hızlarını etkileyen önemli etkenlerden biri de cari işlemler açıklarının boyutudur. Büyüme hızının en yüksek olduğu iki yıl, 2004 ve 2010 yıllarıdır. 2010'da baz etkisinin yanı sıra cari açık / GSYİH oranı da % 2.3'ten % 6.8'e yükselmiştir. Yine büyüme hızının yüksek olduğu 2004'te de cari açık, bir önceki yıla göre yaklaşık %100 oranında artmış, cari açık/GSMH oranı da % 4.8'e çıkmıştır.

Düzenli üretim artışı için iki girdi önemlidir. Kaliteli, nitelikli insan gücü, ekonomik anlamda yatırımlar (yeni makine, teçhizat, yeni inşaat) ve yatırımların ekonomik sektörler itibarıyla dağılımı. Türkiye'de sanayi sektörü, göreceli olarak gerilemektedir. Sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı %25 dolayından kısa sürede %19'a gerilemiş; hizmetler sektörünün payı ise %73'e yükselmiştir. Gelişmiş ülkelerde de oranlar bu düzeydedir, hatta hizmetler sektörünün payı daha da yüksektir. Ancak Türkiye sanayi devrimi geçirmeden, sanayileşmeden sanayi sektörünün payının gerilemesi bir sorunun göstergesidir.

Türkiye'nin temel sorunu, nitelikli insan azlığı, nitelikli insan aleyhine yapılan ayrımcılıktır. Bir yanda yatırım azlığı ve sektörel dağılımındaki bozukluk, öte yanda nitelikli işgücü yetersizliği ve nitelikli insandan ve nitelikli insan yetiştirmekten duyulan korku, Türkiye'nin hızlı, düzenli, kendini besleyen bir ekonomik gelişme sürecine girmesini engellemektedir (Akgüç, 2011, s.3). İyi bir büyümenin adil gelir dağılımı sağlaması beklenirken, gelir dağılımı adaletsizliğinin de sürdüğü görülmektedir. Nüfusun en alt % 20'sinin gelirden aldığı pay % 6 iken, en zengin % 20'sinin gelirden aldığı pay % 46.2'dir. En fakir % 10 ile en zengin %10 arasındaki gelir uçurumu 13,3 kattır. Vergi yükünün toplumsal kesimler arasındaki adil olmayan dağılımı, aynı zamanda gelir dağılımındaki adaletsizliğin de bir nedenidir. Türkiye'nin iktisadi büyüme hızını daha yukarılara çekebilme konusundaki birinci önemli eksikliği eğitimidir. Büyüme üzerinde çalışan iktisatçılar eğitim ya da beşeri sermayenin iktisadi büyüme sürecinde çok önemli rol oynadığı üzerinde birleşmektedir. Ucuz emeğe dayalı bir üretim yapısından daha ileri teknolojiler kullanan, daha yüksek katma değer sağlayan bir yapıya geçebilmek için, daha yüksek becerilere sahip bir işgücü olmazsa olmaz önkoşul olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa bırakalım

gelişmiş ülkeleri, kişi başına gelir açısından kendine yakın ülkelerle karşılaştırıldığında bile, Türkiye'nin 20. yüzyıldaki veya İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki eğitim çabalarının yetersiz olduğu, bu konuda diğer gelişen ülkelerin de gerisinde kaldığı görülmektedir. Türkiye'nin son elli yıldaki ikinci önemli eksikliği iktisat politikalarında istikrarı sağlayamamış olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanan kentleşme süreci toplumun beklentilerini hızla yukarıya çekmiştir. Ancak ülkenin siyasal düzeninin bu beklentilerin baskısı altında kalarak, pek çok kesime sürekli ve kısa vadeli olarak ekonominin ve devletin kapasitesinin üzerinde sözler verilmesi sonucunda Türkiye, son yarım yüzyılda bütçe açıkları ve yüksek enflasyonla yaşamak durumunda kalmıştır. Enflasyon ortamında gelirler artılabilmekle birlikte, başka ülke deneyimleri yüksek enflasyon altında yüksek ve kalıcı büyüme hızlarının mümkün olmadığını göstermektedir. 2001'den bu yana maliye politikalarında daha önceki dönemlerde görülmeyen ölçüde bir disiplin sağlanmış, bütçe açıkları ile birlikte enflasyon denetim altına alınmış, böylece ekonominin toparlanması yönünde büyük mesafe alınmıştır. Ancak bu ivmenin devamı ve uzun vadeli büyüme için sadece mali disiplin yeterli olmayacaktır. Son otuz yılda yüksek büyüme hızlarını yakalayabilen ülkelerin, özellikle de Doğu Asya ülkelerinin deneyimleri, maliye ve para politikalarının hızlı büyüme için yeterli olmadığını, emek yoğun sanayi dallarından daha fazla teknoloji içeren ve yüksek katma değer yaratan sektörlerle geçebilmek için makroekonomik istikrarla birlikte uzun vadeli bir sanayileşme vizyonunun da geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Pamuk, 2007, s.10).

Öte yandan, küreselleşme sürecindeki en iyi politikaların devleti sürekli küçülten politikalar olmadığı ortaya çıkmaktadır. Son yarım yüzyılın dış açılma ve küreselleşme deneyimleri, en başarılı ülkelerin ekonomilerini dış pazarlara yönlendirirken aynı zamanda sosyal politikalarını, işsizlik, yoksulluk gibi hayati önem taşıyan konulardaki uygulamalarını güçlendirdiklerine işaret etmektedir. Küreselleşme sürecinde ortalama gelir artarken olumsuz etkilenen kesimlere sağlanan sosyal desteklerin güçlendirilmesi, siyasal açıdan da büyük önem taşımaktadır. Küreselleşmenin olumsuz sonuçlarına karşı geliştirilecek önlemler ve politikalar, dış pazarlara yönelik sanayileşmenin arkasındaki toplumsal ve siyasal desteği de güçlendirecektir. Küreselleşme ortamındaki sanayileşme ve büyüme politikalarının başarıya ulaşabilmesi için, bu toplumsal ve siyasal destek çok önemlidir (Rodrik,1997,s.42).

Türkiye'nin geçtiğimiz elli yılda daha yüksek büyüme hızlarına ulaşamamasının üçüncü önemli nedeni ise iktisadi ve siyasi kurumlarının zayıflığıdır. İktisatçılar tarafından uzun süre iktisadi büyümenin esas olarak yatırımlar ve teknolojik gelişme yoluyla, kişi başına fiziki sermaye ve beşeri sermaye (eğitim) düzeylerinde ve verimlilikte sağlanan artışlar suretiyle gerçekleştiği düşünülmüştür. Ancak son yıllarda iktisadi büyümenin yakın ve temel nedenleri arasında yararlı bir ayırım yapılmaktadır. Yakın nedenlerle, daha önce olduğu gibi, yatırım yoluyla girdi miktarlarında ve teknolojik gelişme yoluyla verimlilikte sağlanan artışlar kastedilmektedir. Temel nedenlerden ise girdi ve verimlilik artışlarının gerçekleştiği toplumsal ve iktisadi ortam anlaşılmaktadır. Son yıllarda iktisat literatüründe kurumların ya da bir toplumun yazılı ve yazılı olmayan kurallarının, davranış biçimlerinin ve politikalarının önemi vurgulanmaktadır. Bu yeni yaklaşım, hukuk, yargı, mülkiyet hakları gibi kurumların, siyasi ve iktisadi istikrarın, devlet politikalarında sürekliliğin iktisadi faaliyetlerde belirsizliği azaltarak yatırımları, teknolojik gelişmeyi ve yenilikleri özendireceğini gündeme getirmektedir.

Kurumlar iktisadi faaliyetlerdeki belirsizlikleri azaltamadıkları takdirde, daha karmaşık ve daha yüksek verimlilik sağlayan iktisadi yapıların ortaya çıkması mümkün olmayacaktır. Son yıllardaki araştırmalar ülkeler arasındaki kişi başına verimlilik farklarının sınırlı bir bölümünün kişi başına fiziki sermaye veya eğitim miktarları ile açıklanabileceğini, daha büyük bir bölümünün ise birim girdi başına elde edilen verim düzeyindeki farklardan ortaya çıktığını göstermektedir. Kurumların ya da büyümenin gerçekleştiği toplumsal ve iktisadi ortam bu yeni bulgular ışığında daha fazla önem kazanmaktadır. Türkiye’nin önümüzdeki dönemde daha yüksek büyüme hızlarına ulaşabilmesi için kurumların güçlendirilmesi ve kalitelerinin artırılması gereklidir. Avrupa Birliği sürecindeki kurumsal reformların demokrasi, temel hak ve özgürlükler gibi konuların yanı sıra iktisadi büyüme ve gelir artışı açısından da önemini bu çerçevede düşünmek yararlı olacaktır (Pamuk, 2007, s.14).

Türkiye ödemeler dengesindeki sorunlar nedeniyle birçok kez Uluslararası Para Fonu ile stand by anlaşmaları imzalamıştır. Ancak 2000-2001 Krizi ile Türkiye’nin Uluslararası Para Fonu ile ilişkileri iyiden iyiye yoğunlaşmıştır. Daha önceki deneyimlerine karşın, 2000-2001 Krizi sonrasında derinleşen ilişkiler Merkez Bankası’nın bağımsızlığı ve kamu yönetimi reformları gibi yapısal unsurları da içermektedir. Türkiye, bir yandan Uluslararası Para Fonu ile yürütülen politikalara devam ederken 17 Aralık 2005’te Avrupa Birliği ile fiilen müzakere sürecini de başlatmıştır. Bu ilişkilerin Türkiye için çok boyutlu etkileri olmuştur. Ancak son yıllarda, gerek Uluslararası Para Fonu gerekse AB ile ilişkiler iktisadi politikaların ayrılmaz bir parçası olarak yorumlanmaktadır.

Türkiye’deki güncel tartışmalarda devamlı olarak öne çıkan bir başka kavram da sürdürülebilir büyüme kavramıdır. Uluslararası büyüme kuramı, bize büyümenin iki tür etkenden kaynaklandığını göstermektedir. Bunlar, emek ve sermaye faktörlerinin katkıları ya da birikimleri ve toplam faktör verimliliğidir. Türkiye’nin uzun vadeli büyüme performansı çeşitli yazarlar tarafından incelenmiştir. İncelemeler sonucunda ne yatırımların, ne de toplam faktör verimliliğinin Türkiye’de sürekli bir artış göstermediği gözlenmektedir. Ekonominin motoru diyebileceğimiz özel imalat sanayiinin performansına baktığımızda, 1970-2000 arasında katma değerdeki büyüme hızının %5,54 olduğunu görürüz. Buna karşın Güney Kore’de benzer bir dönemde özel imalat sanayii katma değerinin büyüme hızı neredeyse Türkiye’nin iki katı olup %11,02’dir. İkinci olarak, büyüme 1970-2000 arasında esas olarak sabit sermaye birikiminden kaynaklanmıştır. Türkiye’de toplam faktör verimliliğinin etkisi ancak 1980’den sonra ortaya çıkmıştır. Ancak 1994’te baş gösteren ve 1990’ların ikinci yarısında devam eden siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkla beraber toplam faktör verimliliğinin etkisi de özel imalat sanayindeki büyüme hızıyla birlikte azalmıştır. Türkiye uzun yıllar çok hızlı büyüme hızları sergileyen Güneydoğu Asya ülkelerinin aksine, ne üretimde, ne üretimi besleyecek yatırımlarda, ne de toplam faktör verimliliğinde sürekli ve istikrarlı bir artış gösterebilmiştir. Bu durum, OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında da gözlenmektedir. OECD (2004) raporuna göre, 1990’lar Türkiye için “kayıp” yıllardır. Biz bu olgulardan yola çıkarak Türkiye’de sürdürülebilir bir büyümenin tam olarak gerçekleşmediğini söyleyebiliriz.

Büyüme ile yapısal dönüşüm arasındaki ilişkiye gelince, yine Güneydoğu Asya ülkelerinden söz edilmeden geçilemez, çünkü bu ülkeler yapısal değişimlerini başarılı bir biçimde gerçekleştiren ülkeler arasındadır. Bu yapısal değişim çok büyük

bir yatırım hamlesi ile gerçekleşmiştir. Türkiye toplam faktör verimliliği açısından güçlü bir performans sergileyemediği gibi, yatırımlar açısından da Güneydoğu Asya ülkelerinin performansından oldukça uzaktır.

Young (1995, s. 641-680)’ın hesaplarına göre, sermaye stokunun gayri safi yurtiçi hâsılaya (GSYH) oranı dünya genelinde artmakta iken, Türkiye’de bu orandaki artış çok daha azdır. 1970-1980 arası dönemi ele alırsak sermaye / GSYH oranı %4 olarak artmıştır ki bu bazı Güneydoğu Asya ülkeleriyle karşılaştırılabilir. Ancak bu orandaki artış, 1980-2000 döneminde %1,1’e düşmüştür. Böylelikle 1972-2000 döneminde sermaye stoku / GSYH oranı %1,8 artmıştır. Türkiye’nin görece performansının Güney Kore ve Tayvan gibi birinci nesil ya da Tayland ve Malezya gibi ikinci nesil kalkınmayı gerçekleştiren Güneydoğu Asya ülkelerinin gerisinde kaldığı gözlenmiştir. Türkiye’nin yatırım hızının genel olarak 1980’lerde yüksek olmadığı, yatırımların Gümrük Birliği’ne giriş öncesinde arttığı yapılan çalışmalar sonucunda ortaya konulmuştur. Türkiye’nin Güneydoğu Asya ülkelerinin aksine, yatırımlarda ve ihracatta – özellikle sanayi malı ihracatında – eşzamanlı ve yeterli düzeyde bir büyüme gösteremediği tespit edilmiştir.

Yukarıda anlatılan olgular Türkiye’de yapısal değişimin de neden tam olarak gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Son yıllarda Güneydoğu Asya ülkelerinde ihracata yönelik olarak yapılan büyük çaplı yatırımların yapısal değişime katkısı (Ventura, 1997, s. 584) tarafından vurgulanmıştır. Young’ın aksine Ventura, dışa açık bir ekonomide büyük çaplı yatırımların, sermayenin getirisini düşürmeden hızlı büyümeye ve yapısal değişime yol açabileceğini kuramsal bir model çerçevesinde göstermiştir. Bu bulguları da göz önüne alarak, sermaye / emek oranının yeterince artmadığı ya da başka bir deyişle sermaye derinleşmesinin olmadığı bir durumda sürdürülebilir büyümeden söz etmenin mümkün olup olmadığı Türkiye’de de tartışılması gereken bir konudur.

Türkiye’de diğer önemli bir tartışma konusu da büyük çaplı cari açıklarla büyümenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir. Türkiye’de cari açıkların sürdürülebilirliği geniş bir tartışma konusu olmuştur. Ancak bu konu Türkiye’nin kısa vadeli performansı ile ilişkilendirilmekte ve cari açıkların Türkiye’nin büyüme performansı üzerinde uzun vadede oynayabileceği rol yeterince incelenmemektedir. Sermaye hareketleri ile kısa vadeli büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu genel olarak bilinmektedir. Bu tür sermaye girişleri kesildiğinde Türkiye’de büyümenin sekteye uğradığı da çok iyi bilinen bir olgudur. Ancak uzun vadede cari açıklar ile büyüme arasındaki ilişki konusu Türkiye’deki iktisadi politika tartışmalarında yeterince yer almamaktadır. Bu konuya şu açıdan da yaklaşabiliriz: Dışa açık büyüme modelinde cari açığın rolü nedir? Gelişmekte olan ülkeler grubunda en belirgin büyüme performansını gerçekleştiren şüphesiz Güneydoğu Asya ülkeleridir. 1997 Güneydoğu Asya Krizi öncesinde cari açıklarında ve diğer makroekonomik göstergelerinde bazı kırılma noktaları sergiledikleri bilinmekle beraber, bu ülkeler genel olarak ihtiyatlı makroekonomik politikalar izlemişlerdir. Öte yandan, Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde büyük çaplı cari açık veren ülkelerdir. Ancak bu ülkelerin cari açıkları büyük oranda doğrudan yabancı yatırım ile karşılanmaktadır. Türkiye’de siyasi çapalar, sürdürülebilir büyüme ve cari açıklarla ilgili tartışmalar buraya kadar geldiğimiz konular etrafında dönmektedir. Bu tartışmalar genel olarak ekonominin kısa vadeli konumu ile ilgilidir. Sürdürülebilir büyüme gibi bir kavram dahi ülkenin 1990’

lardan beri sıcak para ya da kısa vadeli sermaye akımları ile sağladığı GSYH'deki dönemsel artışların devamlılığı çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu noktada, Türkiye'deki siyasi ve ekonomik gelişmeler karşısında siyasi çıpaların bu tür sıcak para akımlarının girişini teminat altına alacak mekanizmalar olup olmadığını araştırmak gerekmektedir.

Türkiye'de yapısal değişimin seyri daha uzun vadeli analizler yoluyla anlaşılabilir. Bu bağlamda Pamuk (2005) Türkiye'de yapısal dönüşümü, tarım ile tarım dışı sektörler arasındaki ilişkiyi inceleyerek ele almıştır. Pamuk'un yaptığı bazı hesaplara göre, 1950'den bu yana Türkiye'deki büyümenin %40'a varacak bir kısmı, emeğin düşük verimlilikteki tarım sektöründen daha yüksek verimlilikteki tarım dışı sektörlerle geçişle açıklanabilir. Türkiye'de emek verimliliğinin sektörün kendisinden kaynaklanan kısmı ile sektörler arası değişimden doğan kısmına bakarak, 1980-1991 döneminde sektörün kendisinden kaynaklanan verimlilik artışının %2,75 olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu sayı 1991-2002 yılları arasında %0,61'e düşmüştür. Sektörler arası hareketlerden kaynaklanan verimlilik artışı ise, 1980-1991 yılları arasında %0,67 iken bu sayı 1991-2002 yılları arasında %1,85'e çıkmıştır. Başka bir deyişle, Türkiye'deki verimlilik artışı (ki bu kişi başına gelir artışının da temelidir) 1991'den sonra esas olarak nüfusun daha düşük verimlilikteki sektörlerden daha yüksek verimlilikteki sektörlerle kayması ile gerçekleşmiştir.

Türkiye'de verimlilik ile istihdamın artış hızlarına dönemsel olarak bakılarak yapılan çalışmalara göre, Türkiye'de verimlilik artışı 1980-1991 arasında %3,41'dir. Bu artış hızı, 1980-1991 yılları için eski AB üyeleri diyebileceğimiz Fransa, Belçika, Yunanistan, İspanya, Portekiz vs. arasında en yüksek verimlilik artışıdır. Örneğin ABD ve Birleşik Krallık'ta bu dönemdeki verimlilik artışları %1,92 ve %1,21 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'deki verimlilik artışı 1991-2002 arasında %2,46'ya düşmüşse de, Türkiye bu yıllar arasında görece olarak yine yüksek bir verimlilik artışı göstermiştir. Daha başka bir deyişle, Türkiye verimlilik artışı açısından her iki dönemde de oldukça başarılı bir performans sergilemiştir. Sorun istihdam artışındadır. Türkiye'de istihdam 1980-1991 arasında %1,99 büyürken 1991-2002 arasında bu hız %0,97'ye düşmüştür. Toplam büyüme hızının önemli bir kısmının, emeğin düşük verimlilikteki tarım sektöründen daha yüksek verimlilikteki tarım dışı sektörlerle kaymasından kaynaklandığını göz önüne alırsak, istihdamdaki artışın bu düzeyde olmasının, Türkiye'nin uzun vadeli büyümesi ve yapısal dönüşümünü gerçekleştirme önünde önemli bir engel yarattığını görürüz.

Son yıllarda Boğaz kıyılarında dolaşanlar, oltayla balık tutanların sayısının her yıl arttığını gözlemlemektedir. Hafta içi çalışma günleri de dâhil olmak üzere gündüz saatlerinde de balık tutan bu kişiler genellikle, genç veya yaşlı, ekonomik aktivite içinde olmalarına herhangi bir engelleri görünmeyen kimseler olmalarına rağmen genel çalışma saatleri içinde, Boğaz'da olta atıp kovalarının içini küçük balıklarla doldurarak vakit geçiriyorlar. Sayılarında gözlemlenen artışın, Türkiye'de son yıllardaki istihdam artış oranı ile ters orantılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu olgu ayrıca, bir metafor olarak da Türkiye'nin izlediği, yukarıda söz ettiğimiz iktisadi politikaları anımsatmaktadır. Türkiye'nin nüfusunu geçindirecek bol miktarda istihdama ve bunu oluşturacak yatırıma ihtiyacı varken, sıcak parayla dur-kalk yürüyen, birkaç çeyrek büyüdükten sonra duraklayan, dış ekonomik gelişmelerden fazlasıyla etkilenen bir ekonomi görüntüsü sergilemesi ve bu görüntüye uygun iktisadi

politikaların uygulanması, küçük balıklar tutarak oyalanmaya benzemektedir.

Yapısal dönüşümün gerçekleştirilmesinin Türkiye'nin büyüme hamlesi önünde en önemli engeli teşkil ettiği bir durumda, bazı iktisadi politika tartışmalarını anlamakta gerçekten güçlük çekilmektedir. Şüphesiz, IMF ve AB çıpalarının Türkiye'de makroekonomik istikrarı sağlamada önemli rolleri vardır. AB'ye üyelik sürecinin daha genel anlamda demokratikleşme, gelir adaletinin tesis edilmesi, hukuk devletinin pekiştirilmesi gibi konularda da rolü olabilecektir. Eğer siyasi çıpalar büyüme performansımızı bu yollardan etkileyeceklerse, bu şüphesiz önemli bir katkıdır. Ancak şu da su götürmez bir gerçektir ki, bugüne kadar kalkınmakta olan ülkeler arasında en başarılı performansı sergileyen Güneydoğu Asya ülkelerinde büyüme, ihracata yönelik ve toplumdaki yüksek tasarruf oranlarına dayanan çok büyük bir yatırım hamlesi ile gerçekleşmiştir. Bu yatırım hamlesi tarımdan sanayiye geçişi de beraberinde getirmiştir. Ancak bu deneyimlerin Türkiye'deki iktisadi politika tartışmalarında daha esaslı bir şekilde ele alınması zorunludur.

Türkiye yüksek enflasyon olgusu ile ilk kez 1970'lerde tanışmış, 80'lerin sonuna gelindiğinde ekonomide gerekli alt yapı düzenlemeleri yapılmadan sermaye hareketlerinin serbest bırakılması, ekonomide kısa vadeli sermaye girişi ile desteklenen tüketim dayalı bir büyümeyi teşvik ederken, kamu kesimi finansman dengesindeki bozulma büyümenin sürdürülebilir olmasını güçleştirdiği gibi enflasyonun da kendi kendini besler bir yapı kazanmasına neden olmuştur. 1990'larda görülen yüksek enflasyon ve yüksek büyüme hızları ise enflasyonun ekonomik büyümenin bir maliyeti olduğu şeklindeki görüşün destek bulmasına, sonuçta da enflasyonla mücadelenin ikinci plana atılmasına yol açmıştır (TÜSIAD, 2002, s. 13). Bu dönemde enflasyonu düşürmek için birçok istikrar paketi yürürlüğe konulmuştur. Ancak ekonomideki ajanların enflasyonun büyümeyi pozitif yönde etkilediği şeklindeki hâkim görüşü ve programların hiç birinin tam olarak uygulanamaması bu programlara dönemsellikten öteye başarılı olma şansı tanımamıştır. Enflasyon ve büyüme hızı arasındaki ilişkinin yönü hakkında daha güvenilir sonuçlar için enflasyon-büyüme ilişkisinin tek tek ülke örnekleri için sınanması gereği üzerinde durulmaktadır. Bu düşünceler doğrultusunda yapılan çalışmalarda, Türkiye'de uzun yıllardır devam eden yüksek kronik enflasyonun ekonomik büyümeyi ne yönde etkilediği zaman serisi verilerinden yararlanarak test edilmiştir. Türkiye'de enflasyon ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

Türkiye'de 1980-2011 dönemindeki enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelerken özellikle 2001 sonrasındaki ilişkilere baktığımızda TCMB'nin sıkı maliye politikası ile koordineli bir şekilde enflasyon oranlarını düşürdüğü ve 2001 öncesi enflasyondan büyümeye doğru olan negatif ilişkinin bu sayede yok olduğu gözlenmektedir. Düşük enflasyon oranları sayesinde enflasyon belirsizliğinin de azaldığı, dolayısıyla enflasyon belirsizliğinin de büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin ortadan kalktığı gözlenmektedir. Büyümenin artmasına bağlı olarak büyümenin, büyüme belirsizliği üstündeki azaltıcı etkisiyle birlikte büyüme belirsizliğinin azalması, büyüme belirsizliğinin büyüme üzerindeki olumsuz etkisini yok etmiştir. Aynı şekilde bu etkiyi enflasyon belirsizliğinde de gözlemlemekteyiz. Kısaca enflasyonun azalması ile birlikte büyüme üzerindeki negatif etkisinin ortadan kalktığını ve büyümenin hızlanması ile birlikte enflasyon ve büyüme belirsizliklerinin azaldığını ve bu sarmal sürecin her iki değişkenin de büyüme üzerindeki negatif etkisini

yok ettiğini görmekteyiz. Bu şekilde ekonomi daha sağlıklı bir patikaya ve ilişkiler zincirine kavuşmaya doğru yönelmiştir. Bunun yanı sıra enteresan bir sonuç olarak, büyümenin artması ise enflasyon belirsizliği kanalıyla enflasyonu da düşürmüştür. Bu şekilde çözümlendiğimiz son dönem, ağırlıklı olarak büyümenin etkili olduğu bir ilişkiler ağı sergilemektedir. Enflasyon düşüşüne bağladığımız büyüme oranlarındaki artışlar aslında dünyadaki likidite bolluğu ile de yükselmiş ve Türkiye’nin kendi iç kaynakları ile finanse edemeyeceği bir büyüme oranı yakalanmasına sebep olmuştur. Türkiye’de 2001 sonrası oluşan politika duruşunun, diğer dönem politika duruşları göz önüne alındığında, optimal olduğunu söylemek de çıkan sonuçlar doğrultusunda yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada 1980 sonrası dönemden günümüze Türkiye’de ekonomik büyüme incelenmiş ve sermaye birikimi, teknolojik gelişme, nüfus artışı, istihdam, beşeri sermaye, gelir dağılımı, enflasyon ve işsizlik rakamlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Philips Eğrisi analizinin Türkiye ekonomisinde geçerliliği analiz edildiğinde 1980-1999 dönemi için Türkiye ekonomisinde Philips Eğrisi uyum göstermemektedir. 2000-2011 dönemi incelendiğinde ise 2000 yılından sonra uygulanan enflasyon hedeflemesi rejiminin başarılı olması, son yaşanan küresel finansal krizin yaratmış olduğu talep eksikliği sonucu enflasyonda yaşanan düşüş ve yaşanan krizlerden sonra ise işsizlik oranlarının iyice yükselip yüksek seviyelerde yapışkanlık göstermesinden dolayı, 2000-2009 döneminde Philips Eğrisi Türkiye ekonomisine uygulanabilmiştir. Ancak 2000-2011 dönemi Philips Eğrisi belirlilik katsayısı çok düşük olduğu için, analizin geçerli olup olmadığı hususunda kesin bir sonuca varılamamaktadır.

Türkiye’de enflasyon ekonomik büyümeyi etkilerken, ekonomik büyüme enflasyonu etkilememektedir. Araştırma sonuçlarından hareketle, Türkiye ekonomisinde ortalama ekonomik büyüme oranının yükseltilebilmesi için öncelikle enflasyonun düşürülmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Bu ise büyük ölçüde, özellikle yüksek ve dalgalı enflasyonun yarattığı orta ve uzun dönemli belirsizliklerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Bu çerçevede politika yapımcıların, düşük enflasyon ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için gerekli olan finansal istikrarı sağlamaları, enflasyonla mücadeleyle yönelik politika ve hedeflerden ödün vermemeleri gerekmektedir. Bu politikalar çerçevesinde ve kararlı bir tutum içinde yapılacak uygulamalar, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve beraberinde kalıcı istihdam için oldukça önemlidir.

İşsizlik ile büyüme oranı arasındaki ilişkiyi açıklayan Okun Kanunu’nun geçerliliği Türkiye ekonomisi için incelendiğinde, Okun Katsayısı’nın ülkemiz ekonomisinde simetrik olup olmadığı uzun dönem itibarıyla araştırılmıştır. Elde edilen genel bulgu Türkiye ekonomisi için Okun Katsayısı’nın (ilişkisinin) asimetrik olduğu şeklindedir. Bu bulgu, reel çıktının genişleme döneminde işsizliği azaltma etkisi ile daralma döneminde işsizliği artırma etkisinin aynı olmadığı ve iktisat politikası ayarlamalarının bu sonucu dikkate alması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de ekonomik büyümenin ölçüsü, mal ve hizmet üretimini artırmaktır. Üretimi arttırmak için de, yeni makine, teçhizatı, yatırımı, yeni inşaat, işgücü sayısını ve verimini arttırmak, teknolojiyi geliştirmek, doğal kaynakları daha etkin

kullanmak gerekir. Doğal kaynakları yeniden üretmek mümkün olmadığından, büyümede doğal kaynaklar veridir; ancak teknolojik ilerleme ile daha etkin olarak kullanılabilir. Teknolojiyi üreten, geliştiren, kullanan insan olduğuna göre, ekonomik büyümenin de temel ögesi insandır, işgücüdür. Nitelikli insan ekonomik büyümenin belirleyicisidir.

Türkiye’de ekonomik büyüme analiz edildiğinde, büyüme hızını belirleyici etkenlerde olumlu bir gelişme olmadığı görülür. Türkiye’de, üretken sektörlerde yatırımlar artmamakta, yatırımların dağılımı, ara malı, sermaye malı, enerji üretimi ağırlıklı olarak değişmemekte, nitelikli insan yetiştirmede başarı sağlanamamakta ve ileri teknoloji ürünleri geliştirilememektedir. İhraç ürünlerimizin yapısı incelendiğinde ihraç mallarımızın çok büyük bölümü, iç katma değer katkısı sınırlı ithal girdilerinin montajından oluşmaktadır. Bu nedenle ihracat artışı yeterli istihdam yaratamamakta, dış açığın kapanmasına katkıda bulunamamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgüç, Ö. (2011). Ekonomik Büyüme Hızı, Cumhuriyet, 08.04.2011.
- Ataman, B. (2003). İşsizlik Sorunu ve Türkiye’nin AB İstihdam Stratejisine Uyumu, İşveren Dergisi, Ekim 2003.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler- İktisat Grubu (2011). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 16, Sayı:185, s.7-47.
- Boratav, K. (1987). Türkiye İktisat Tarihi:1908-1985, İstanbul: Gerçek
- Boratav, K. ve Türkcan, E. (1993). Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- DİE (2011). İstatistik Göstergeler 1980 – 2011.
- Dünya Bankası, Türkiye İşgücü Piyasası Raporu Özet, www.worldbank.org.tr/cem2006.
- DPT (2005). Sürdürülebilir Büyüme Stratejisi.
- Ercan, H. (2005). İstihdamsız Büyüme: “Verimlilik Artışımı, Yeni İş Yasası mı? Bir Ön Değerlendirme”, Ekonomik Büyümenin Dinamikleri ve İstihdam Kaynakları ve Etkileri, Ed: Bilim Ne Yaptı, TEK, s. 173.
- Hazine Müsteşarlığı (2009). <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konumsa/tur/2000/enflasyon.html>.
- İzmen, Ü., Filiztekin, A. ve Yılmaz, K., (2005). Makro Ekonomik Çerçeve Dinamikler/ Strateji, TUSİAD Büyüme Stratejileri Dergisi, No. 1, Türkiye’de Büyüme Perspektifleri, Haziran, s. 84.
- Kunter, K. ve Ulaşan, B. (1999). Dünyada İş Çevrimleri ve Türkiye: 1963-1998. TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü yayımlanmamış çalışma.
- Madison, A. (2001). The World Economy, A Millenial Perspective, Paris: OECD Development Studies Center.
- Pamuk, Ş. (2005). Agricultural Output and Productivity Growth in Turkey since 1880. Agriculture and Economic Development in Europe since 1870 Konferans., Zaragoza.
- Pamuk, Ş. (2007). Dünya’da ve Türkiye’de İktisadi Büyüme: 1820-2005 Konferansı, Ankara.
- Rodrik, D. (1997). Has Globalization Gone Too Far?, Washington DC: Institute for International Economics.
- T.C.M.B (2002). Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Ankara.
- TUİK (2009). <http://www.tuik.gov.tr>.
- Turkan, S. ve Tümer, U. (2010). Philips Eğrisinin Türkiye Ekonomisinde Analizi.

- Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu (2003). Büyüme Stratejileri, Tartışma Metni 2003/5, TEK.
- TÜSİAD (2002). Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: 2002-12/341, İstanbul.
- Ventura, J. (1997). Growth and Interdependence. *Quarterly Journal of Economics*, 112: 584.
- Young, A. (1995). The Tyranny of Numbers: Confronting the Statistical Realities of the East Asian Growth Experience. *Quarterly Journal of Economics*, 110: 641-680.